

Begrip

moslims

christenen

Nr. 63 jan./febr. 1983

abt. per jaar f 15,--

losse nrs. f 2,50

giro 4300211 t.n.v.

Begrip Cura Migratorum

COLOMBO 1982

DOORBRAAK IN DIALOOG

MET MOSLIMS ?

"Begrip"

Luybenstraat 17

5211 BR Den Bosch

tel. 073 - 145159

TEN GELEIDE

Dit eerste nummer van 1983 biedt een terugblik op de eerste ontmoeting tussen moslims en christenen die gezamenlijk werd georganiseerd door het World Muslim Congress en de Wereldraad van Kerken. In de delegatie van de Wereldraad waren ook rooms katholieke deelnemers opgenomen. We nemen een vertaling op van het officieel aanvaarde slotdocument, voorts een niet eerder gepubliceerde impressie van één van de twee nederlandse deelnemers, Dr C. van de Poort van het I.C.C.O. en een artikel van één van de voorzitters van de conferentie, Prof. Dr D.C. Mulder uit Amsterdam.

Dit laatste artikel werd met toestemming van de auteur en de redactie overgenomen uit het V.U.-Magazine van juni 1982.

In een slotbeschouwing heeft ondergetekende reacties op Colombo verwerkt van moslims en christenen die er bij waren. Dr. John Taylor, directeur van de afdeling dialoog van de Wereldraad, was zo vriendelijk mij deze toe te sturen. In die reacties komen o.a. aan het woord de hoofdredacteur van het moslimse twee-wekelijkse blad "Impact International", M.H. Faruqi, Dr Klaus Wilkens van de Evangelische Kirche in Duitsland, aartsbisschop coadjutor Henri Teissier uit Algiers en Dr John Taylor zelf.

Het nummer wordt, zoals gebruikelijk, besloten met berichten, mededelingen en boekaankondigingen.

Namens de redactie,
Jan Slomp

WERELDRAAD VAN KERKEN

Dialogoog met mensen van levende godsdiensten en ideologieën
Samen leven en werken van Christenen en Moslims: ethiek en prak-
tijk van humanitaire en ontwikkelingsprogramma's.

COLOMBO, Sri Lanka, 30 maart - 1 april 1982. Eindrapport

Op uitnodiging van Zijne Excellentie de minister van Vervoer en Moslim zaken van de Republiek van Sri Lanka en middels de gastvrijheid van de regering van dit vriendelijke land, vond van 30 maart tot 1 april 1982 een dialoogconferentie plaats, waaraan christenen en moslims deelnamen. Het thema was: Samen leven en werken van Christenen en Moslims: ethiek en praktijk van humanitaire en ontwikkelingsprogramma's. Het initiatief was genomen door het Wereld Moslim Congres, Karachi en de Wereldraad van Kerken, Genève. Beide organisaties hadden de conferentie ook samen georganiseerd. Deze werd bijgewoond door 33 vertegenwoordigers uit de moslim wereld en dertig vanuit christelijke kerken.

Boodschappers en waarnemers werden gezonden door: het secretariaat van niet-christenen van het Vaticaan, de organisatie van de Islamitische Conferentie te Djeddah en de Unesco te Parijs.

Het presidium was in handen van Zijne Excellentie Mohammed Haniffa Mohamed, minister van vervoer en moslim zaken van Sri Lanka, samen met Zijne Excellentie Dr. Marouf Daoulibi, president van het Wereld Moslim Congres en Dr. T.B. Simatupang, één van de presidenten van de Wereldraad van Kerken. Als voorzitters traden op Dr Viqar Hamdani, vertegenwoordiger van het Wereld Moslim Congres bij de Verenigde Naties te New York en Dr. D.C. Mulder, moderator van de afdeling dialoog van de Wereldraad van Kerken.

Beide partijen werden het eens over de noodzaak genoemd conferentie-thema te bespreken binnen de wijdere context van een wereld die wordt bedreigd door materialisme en verlies van geloof en die wordt verminkt door daden van onrecht en geweldpleging tegen de mensenrechten, met name in gebieden en situaties waar invasies hebben plaats gevonden en dientengevolge mensen van huis en haard zijn verdreven. Men erkende dat er nog talloze obstakels voorkomen op de weg naar een vollediger samenwerking tussen christenen en moslims. Ook werd in alle openheid gediscussieerd

over verdachtmakingen die worden gevoed door inperking van de religieuze en culturele rechten van mensen en volken, hetzij levend in een meerderheidssituatie, hetzij als minderheid.

Beide zijden toonden zich bezorgd over misbruik van sommige vormen van humanitair werk, waarbij machtsmiddelen en onzuivere middelen tot overreding worden gebruikt met het oog op bekering en proselitisme.

De moslim deelnemers benadrukten dat samenwerking hoort te worden gebouwd op basis van het verwijderen van obstakels en het ondersteunen van slachtoffers van agressie en vervolging. Ze onderstreepten de urgentie van een:

- a. ondubbelzinnige veroordeling van agressie tegen het palestijnse volk dat de zeggenschap over zijn vaderland heeft verloren en dat onderworpen wordt aan verdrukking en vervolging, van de invasie van Afghanistan en van de vervolging van moslims in allerlei delen van de wereld met name de Philippijnen.
- b. sympathieke waardering van de toewijding waarmee moslims hun gemeenschappen en maatschappijen proberen te ontwikkelen op basis van hun geloof en wet (shari'ah), van de zijde van hun christen burenen en andere geloofsgemeenschappen, wanneer moslims zich inzetten voor een islamitisch sociaal bestel te vestigen op plaatsen waar ze politieke soevereiniteit genieten.
- c. toepassing van de beginselen die bij eerdere godsdienstgesprekken (letterlijk: dialogen) waren overeen gekomen, met name die in Chambesy 1976[‡] om zo obstakels op de weg naar samenwerking tussen christenen en moslims te verwijderen.

De christen deelnemers aan de ontmoeting in Colombo - vele van de zorgen die de moslims bezig houden en waaraan ze uiting gaven, delend - onderstreepten, zowel in toespraken voor de volle vergadering als in discussiegroepen, hun wens tot nauwere samenwerking met moslim burenen bij programma's van nationale opbouw en ontwikkeling van de gemeenschap.

In sommige plaatsen hadden christenen het gevoel dat ze niet in volle zin als burgers werden geaccepteerd door hun moslim burenen, terwijl op andere plaatsen christenen hun verantwoordelijkheid erkenden voor het feit dat moslims met dezelfde gevoelens zaten. Maar de christenen hielden zich vooral bezig met de vraag hoe te

‡ zie het verslag in International Review of Mission, October 1976.

4.

voorkomen dat verdenkingen en karikaturen van het verleden het heden en de toekomst onherkenbaar zouden maken. Resolute pogingen zouden moeten worden ondernomen met het oog op beter begrip van en effectiever samengaan met moslim burenen.

De aanbevelingen van de conferentie betreffen drie belangrijke terreinen.

A. AANBEVELINGEN INZAKE SAMENWERKING TUSSEN CHRISTENEN EN MOSLIMS

De deelnemers bespraken de onderwerpen "Samenwerking bij hulpverlening en wederopbouw", "Plannen maken en uitvoeren bij gemeenschapsontwikkeling"

en deden daarvoor de volgende aanbevelingen:

dat het Wereld Moslim Congres en de Wereldraad van Kerken worden verzocht een vaste gezamenlijke commissie in te stellen met het oog op:

1. het uitwerken van de doelstellingen, vormen en modaliteiten van de dialoog tussen moslims en christenen op een manier die een authentieke deelname van beide gemeenschappen verzekert en tot beter begrip en grotere samenwerking tussen hen leidt;
2. het lokaliseren en identificeren van obstakels en problemen die zich voordoen wanneer men streeft naar dialoog en samenwerking tussen de twee gemeenschappen en het gebruiken van de diensten en faciliteiten van beide genoemde organisaties, om zulke obstakels en moeilijkheden uit de weg te ruimen en op te lossen;
3. te reageren op de uitdagingen die op ons afkomen in ontwikkelingswerk;
4. het menselijk bestaan zijn transcendente dimensie te geven, die geblokkeerd wordt door allerlei vormen waaronder geloofsovertuigingen kunnen worden misverstaan, hetzij ze zich aandienen onder de vorm van materialistische ideologieën of dat ze worden geïnspireerd door een bekrompen wetenschappelijke interpretatie van de verworvenheden van wetenschap en technologie.
5. al het mogelijke te ondernemen om een vorm van educatie te bevorderen waardoor het verwerven van kennis in een waarlijk menselijk perspectief wordt geplaatst, waarin geloof en kennis elkaar wederzijds versterken en hun inspiratie zoeken uit de goddelijke openbaring.
6. het bestuderen en onderzoeken van mogelijkheden om een dialoog te verdiepen die gericht is op gezamenlijk te ondernemen praktische

aktie en dat met duidelijke en zorgvuldig geformuleerde voorwaarden, volgens de richtlijnen van de gezamenlijke vaste commissie. Deze richtlijnen moeten de notie "ontwikkeling" plaatsen in de context van gerechtigheid en als een weg naar volle menselijke zelfontplooiing; ook dient te worden onderzocht welke methoden moeten worden gebruikt om morele en culturele waarden in het proces van ontwikkeling mee te nemen.

7. het opzetten van gezamenlijke studiegroepen en het houden van consultaties over moslim en christelijke benaderingen voor het oplossen van de belangrijkste problemen waarmee ze samen geconfronteerd worden bij het zoeken naar een rechtvaardige sociale orde; wat dit betreft wordt genoemde Vaste Gezamenlijke Commissie verzocht om werkgroepen in te stellen om de volgende problemen van zowel een islamitisch als christelijk standpunt uit te bestuderen: "Wet (shari'ah) en leven"; "De functie van de staat" en "Mensenrechten en Godsdienstige rechten".

8. te proberen om in de Vaste Gezamenlijke Commissie vertegenwoordigers op te nemen van andere internationale Islamitische organisaties en de Rooms-Katholieke kerk.

B. AANBEVELINGEN BETREFFENDE VLUCHTELINGEN

De deelnemers bespraken het wereld-vluchtelingen-probleem. Vanwege internationale conflicten en de systematische en flagrante schending van mensenrechten in vele landen is in de laatste jaren het aantal vluchtelingen dramatisch gestegen. Men constateerde deze tendens met grote zorg. De omstandigheden waaronder de meeste vluchtelingen moeten leven tasten hun menselijke waardigheid en rechten aan. De deelnemers doen daarom de volgende aanbevelingen:

1. Aangezien werken voor vluchtelingen een terrein is waarop christenen en moslims beiden vruchtbaar kunnen samenwerken, moet de lokale, regionale en internationale coöperatie tussen christenen en moslims verder worden uitgebouwd om zo het lot van vluchtelingen te verlichten; voorts dienen christelijke kerken en moslim organisaties samen te komen om de oorzaken van het vluchtelingenvraagstuk en middelen om het te voorkomen samen te bestuderen.

6.

2. Christelijke kerken en moslim organisaties zouden de daarvoor aangewezen autoriteiten moeten proberen te bewegen dat vluchtelingen wordt toegestaan naar hun vaderland terug te keren met de gegarandeerde bescherming van hun leven, bezit en fundamentele mensenrechten.

3. Kennisnemend van de enorme omvang van het vluchtelingenprobleem en het feit dat meer dan driekwart van de vluchtelingen in de wereld moslims zijn, doen de moslim deelnemers een beroep op de Organisatie van de Islamitische Conferentie (O.I.C.) om een afdeling te creëren die zich met alle aspecten van het vluchtelingenvraagstuk kan bezig houden; zo'n afdeling zou moeten samenwerken met de reeds bestaande organisaties die zich voor vluchtelingen inzetten.

4. programma's voor hulp aan vluchtelingen zouden niet in dienst mogen staan van bekering en proselitisme; hun diensten zouden ter beschikking moeten staan van allen zonder enige discriminatie.

5. Christelijke kerken en Islamitische organisaties zouden de volken en de regeringen van landen moeten aanmoedigen vluchtelingen op te nemen, sympathie te tonen voor hun lot en internationale afspraken betreffende hulp aan vluchtelingen en het verlenen van asiel na te komen.

C. AANBEVELINGEN BETREFFENDE MINDERHEDEN

De deelnemers werden zich steeds dieper bewust van het feit dat christenen en moslims dezelfde ervaring delen, respectievelijk te leven als meerderheid en/of als minderheid. Ze zijn er van overtuigd dat christenen en moslims in harmonie kunnen samenleven, maar erkennen tegelijkertijd dat het noodzakelijk is spanningen die in bepaalde landen bestaan te boven te komen.

De deelnemers kwamen het volgende overeen:

1. Iedere religieuze groep moet in staat worden gesteld om te leven volgens eigen geloofsleer met het recht zichzelf te continueren; om daartoe in staat te zijn dient volledige vrijheid van eredienst te worden gegarandeerd.

2. In het bijzonder waar christenen en moslims beiden een minderheid vormen zouden ze moeten samenwerken om de vrijheid van eredienst en de vrijheid hun religie in de praktijk te brengen te verwerven en te handhaven.

3. in vele landen vinden aanhoudende en ernstige schendingen van fundamentele mensenrechten van religieuze minderheden plaats; zulke daden werden (door de conferentie) samen met de daarvoor verantwoordelijke regeringen veroordeeld; men werd het er over eens dat de Vaste Gezamenlijke Commissie zou worden gevraagd voorvallen van discriminatie en vervolging in studie te nemen en daartegen passende aktie te ondernemen.

4. huwelijk, echtscheiding en erfenissen en charitatieve stichtingen zijn voor moslims en sommige christelijke confessies op een speciale manier geregeld; deze voorzieningen dienen te worden gerespecteerd. Een serieuze dialoog dient te worden gestart om geeignende wegen te vinden voor het handhaven of in het leven roepen van juridische garanties in deze zaken.

5. multi-religieuze, multi-culturele gemeenschappen met meer dan één taal bieden nieuwe manieren voor samenleven en - werken; deze nieuwe manieren dienen verder te worden bestudeerd.

CONCLUSIE

De ervaring van de dialoog tussen christenen en moslims in Colombo met haar oprechte en open discussie heeft een duidelijk verstaan van elkaar bevorderd en tevens de vastbeslotenheid om samen te werken voor vrede, gerechtigheid en menselijkheid om zo de gezamenlijke toewijding van moslims en christenen duidelijk te maken n.l. om God's bedoeling met de mensheid te volbrengen.

LIJST VAN DEELNEMERS

CHRISTENEN

AFGEVAARDIGDEN

Mr.Kodwo Ankrach	(Uganda)
Dr.John Berthrong	(Canada)
Pasteur Roby Bois	(Frankrijk)
Fr.Angel Calvo	(Filippijnen)
Dr.James Cogswell	(Ver.Staten van Amerika)
Mrs. Mary Fadel	(Egypte)
Sr. Fatima Prakasam	(India)
Mrs.Margaret Greene	(Sierra Leone)
Bishop Grégoire Haddad	(Libanon)
Dr.Ihromi	(Indonesië)
Rev.Stanley Yeyaraj	(Sri Lanka)
Fr.Michel Lelong	(Frankrijk)
Dr. U.N. Malakar	(Bangladesh)
Bishop Alexander Malik	(Pakistan)
Fr.Tom Michel	(Vatikaan)
Dr. D.C.Mulder	(Nederland)
Dr. Jürgen Micksch	(Bondsrep.Duitsland)
Fr. Augustin Nikitin	(Sovjet Unie)
Mr. Cees van der Poort	(Nederland)
Rev. Ian Roach	(Gambia)
Rev. E.Ramtu	(Kenya)
Mr. Elie Romba	(Tsjaad)
Dr. Olaf Schumann	(Bondsrep.Duitsland)
Dr. T.B. Simatupang	(Indonesië)
Rev. F. Suleiman Greis	(Sudan)
Rev. Tan Chi Kiong	(Maleisië)
Bishop Henri Teissier	(Algerije)
Fr. A.Tilahun	(Ethiopië)
Rev. R. Ward	(Kenya/Canada)
OKR Klaus Wilkens	(Bondsrep.Duitsland)

WAARNEMERS

Sus Abharatna
Mrs. T.B. Irving
Mrs. K.Wilkens

SECRETARIAAT

Dr. John B.Taylor
Mr.J.Fischer
Mr.G.Rubeiz
Mrs. J.Spechter

INTERPRETERS

Mrs.Nicole Fischer
Mr. H. Birchmeier

MOSLIMS

AFGEVAARDIGDEN

H.E. Dr. Marouf Al Daoualibi	(President, Wereld Moslim Congres)
Hon.M.Haniffa Mohammad	(Minister, Sri Lanka)
Sayed Haider Al-Husseini	(Deputy S.G.)
Dr.Ahed D.Alonto	(Pilippijnen)
Mr. Abdus Salam Morita	(Japan)
Mr. Yunus Saleen	(India)
Sheikh Hashim Al-Mojaddedi	(Afghanistan)
Sheikh Eisa Bin Nasser	(Verenigde Arabische Emiraten)
Mr. B. Tarzi Kamel	(Tunesië)
Dr. Aboubakr el Kadiri	(Marokko)
Hon. Abubakar Mayanja	(Uganda)
Mr.Haji Mohamed Khan	(Singapore)
Dr.Rifat M. Yucelten	(Motamar - Cyprus)
Dr.A.H. Tabibi	(Motamar - V.N. - Zwitserland)
Dr. Viqar Hamdani	(Motamar - V.N. - V.S. Amerika)
Mr. I. Ahmed Intiazi	(Pakistan)
Mr. Ahmed Kemal	(Organisatie v.d.Islamitische Conf.)
Mr. M.H. Faruqi	(Impact Institute - Groot Britannië)
Dr. A. Fuad Shaheen	(Canada)
Dr.T.B. Irving	(V.S. Amerika)
Dr.Kalil Abdel Alim	(Indonesië)
Professor Ahmad Saddali	(Indonesië)
Mr.Ahmad Sahirul Alim	(Indonesië)
Mr. Fadlullah Wilmot	(Regional Islamic Da'wah Court of Southeast Asia and the Pacific)
Mr.A.Sinaceur	(Unesco)
Professor Abdul Majid Mackeen	(Sri Lanka)
Dr. Badria al Aawadhi	(Matamar)
Dr. Roqaiya V. Mangalett	(Filippijnen)
Dr. Mohamed I. Momoniat	(Zuid Afrika)
Dr. Y. Najmuddin	(India)
Professor Khurshid Ahmed	(Islamic Foundation - Groot Britt.)
Mr. M.A. Abdullah	(Bondsrepubliek Duitsland)
Mr.Ahmed Von Denffer	(Islamic Foundation - Groot Britt.)

WAARNEMERS

Hon. M.L.M. Aboossally	(Sri Lanka)
Mr. Moulana Jamal Mian	(Motamar)
Mr.Khalid Ikramullah Khan	(Wereld Moslim Congres)
Mr. R.J.M. Ariff	(Sri Lanka)
Mr. Djailan	(Indonesië)
Dr. Hisham Ahmed	(Canada)
Mr. Ustad M.Alouini	(België)

SECRETARIAAT

Mr.S.I. Jafferjee
Dr.Hasonnah
Mr.M.I.Kaleel

DIALOOG TUSSEN CHRISTENEN EN MOSLIMS MOEILIJKER DAN VERWACHT.

"The Muslim Congress condemns the abuse of Diakonia" (Het Moslim Congres veroordeelt het misbruik van diakonaat.) Met deze uitspraak in de openingstoespraak van de president van het World Moslim Congress, Dr. Marout Daoualibi, wordt de sfeer van de bijeenkomst getekend. Aan de kant van de Moslims was deze wantrouwend, soms beschuldigend, soms zelfs nogal trapperig naar de Christenen. De Christenen hebben geprobeerd zich gematigd en verzoenend op te stellen. Een houding die, gezien de samenhang die veel Moslims nog altijd ervaren tussen christendom, kolonialisme en onderdrukking, de meest juiste lijkt.

DIALOOG OF KONFRONTATIE ?

Deze dialoog tussen Christenen en Moslims was de eerste ontmoeting die werd georganiseerd door het World Muslim Congress en de Wereldraad van Kerken gezamenlijk. De afgevaardigden van de Wereldraad waren in Colombo te gast bij het World Muslim Congress, dat ook de kosten van de ontmoeting voor zijn rekening nam.

Vroegere ontmoetingen tussen Christenen en Moslims, vanaf de ontmoeting in Cartigny in 1969 tot die in Genève (1976) waren steeds door de Wereldraad georganiseerd, die dan op eigen verantwoordelijkheid bepaalde wie zouden worden uitgenodigd. Nu was het de in Karachi gevestigde wereldorganisatie van Moslims die met zijn eigen delegatie aan de dialoog deelnam.

Dit bracht naast voordelen ook een aantal onverwachte problemen mee die al aan het begin van de conferentie duidelijk werden. Geen Moslims die de Wereldraad vriendelijk dankten voor de gelegenheid om aan dit gesprek deel te nemen, maar een zeer zelfbewuste, goede georganiseerde en militante groep Moslims, die vanuit hun wereldorganisatie de gelegenheid aangrepen om de Christenen nu eens precies te vertellen wat ze van hen dachten. Hierdoor had de drie dagen durende conferentie meer weg van een konfrontatie dan van een dialoog. De hele sfeer waarin de bijeenkomst werd gehouden, de plechtige Bandaranaike International Conference Hall in Colombo, - destijds gebouwd om de conferentie van niet-gebonden landen te huisvesten en een "show-piece" van de regering van Sri Lanka - droegen daar in niet geringe mate aan bij.

Bij binnenkomst in het grote door de air-condotining ook letterlijk kille amfitheater, zag men rechts banken met bordjes "Moslims" en links met het opschrift "Christenen". Een voorstel van de Wereldraad in de voorbereidingsgroep gedaan om de delegaties door elkaar te laten zitten vond geen genade in de ogen van de Moslim organisatoren.

Veen bijdragen van Moslim gedelegeerden hadden een fel en antithetisch karak-

ter. Het openingscitaat was daar een voorbeeld van. Een ander verwijt dat de Christenen gemaakt werd is dat zij de laatste 30 à 40 jaar wel veel werk gemaakt hebben van de dialoog met de Joden, maar de Moslims, hoewel die in dezelfde God geloven, eigenlijk genegeerd hebben. Het belangrijkste verwijt was echter, dat het Christendom altijd hand in hand gegaan is met kolonialisme. En het is dit kolonialisme dat de geschiedenis van veel Moslim landen tot rond 1950 bepaald heeft.

Uit veel reakties bleek wel dat tot nu - meer dan dertig jaar later - die historie niet verwerkt is. Het waren vooral de Christen afgevaardigden uit Azië en Afrika die zich sterk tegen deze poging tot gelijkstelling van Christendomen kolonialisme verzetten. "Zie je mijn huidskleur", zo pareerde Kodwo Ankrach uit Ghana, die jarenlang bij de Wereldraad heeft gewerkt en nu verantwoordelijk is voor het opbouwwerk in Uganda, "Ik voel me beledigd als westerling te worden aangesproken. Ik ben Afrikaan en Christen. Ik heb mijn hele leven in dienst van de kerk gewerkt, en ik hoop in dienst van de kerk te sterven". Deze en vergelijkbare uitspraken van niet-westerse Christenen vermochten toch niet om het wantrouwen bij de Moslim broeders écht weg te nemen.

VERSCHIL IN VISIE OP SAMENLEVING EN ONTWIKKELING.

Het thema van de konferentie luidde: "Het samenleven en -werken van Christenen en Moslims; de ethiek en de praktijk van humanitaire en ontwikkelingsprogramma's". Dit thema was gekozen om de bijeenkomst een niet al te abstrakt karakter te geven. Daarom was vanuit de Wereldraad de Kommissie voor Interkerkelijke Hulpverlening naast de afdeling voor Dialoog met Andere Godsdiensten mede-organisator. Daarom waren er in de delegatie van Christenen naast theologen en islamologen ook enkele mensen met ervaring op het gebied van hulpverlening- en ontwikkelingsprojekten, van wie schrijver dezes er één was. Toch bleek ook bij de bespreking van deze meer praktische punten hoe moeilijk het is om een gemeenschappelijke noemer te vinden. Dit kwam vooral tot uitdrukking in de twee belangrijkste bijdragen vanuit de Moslim kring over dit onderwerp.

De eerste kwam van de Heer Imtiaz, een hoge regeringsfunktionaris uit Pakistan, die in zijn bijdrage stelde: "Hoe kunnen Moslims en Christenen samenwerken in het veld van opvang en hervestiging van vluchtelingen, zonder dat ze het eerst onderling fundamenteel eens worden over de ethiek?" Vervolgens ontwikkelde hij de stelling dat Christenen en Moslims zij aan zij zouden moeten staan in de strijd tegen atheïsme en materialisme. Dit thema bleef tijdens de hele konferentie een belangrijke rol spelen, waarbij duidelijk werd dat

voor de meeste Moslim deelnemers atheïsme en materialisme als vrijwel identiek met kommunisten worden gezien. Dit veroorzaakte bij nogal wat westerse Christen afgevaardigden een vervreemdend gevoel. Vooral onder invloed van de Latijnsamerikaanse bevrijdingstheologie zijn zij immers gewend geraakt om vragen rond gerechtigheid en ontwikkeling te benaderen vanuit een aan het marxistische denken ontleende methodiek van maatschappij-analyse. Het lijkt er dan op of men in zijn hele kijk op de samenleving de klok weer dertig jaar moet terugdraaien. Tegelijkertijd werden we duidelijk bepaald bij wat als minimum-voorwaarde voor gesprek en samenwerking met Moslims moet worden gezien. Duidelijk moet worden wat we precies bedoelen met het gezamenlijke van het geloof in dezelfde God en de betekenis hiervan voor onze kijk op de samenleving. Net zo goed als we hebben moeten leren om het gesprek met marxisten aan te gaan, zullen we moeten leren wat "echt" praten met Moslims betekent. Juist de Wereldraad met zijn ervaring van gesprek tussen Christenen onderling en van Christenen met anderen zal hier richtinggevend kunnen en moeten zijn.

Een tweede belangrijke bijdrage van Moslim zijde kwam van prof. Khurshid Ahmad, afkomstig uit Pakistan.

Hij schetste de ideeën rond ontwikkeling aan Moslimzijde het meest fundamenteel. Allereerst, zo stelde hij, moet ervan uitgegaan worden dat Moslims onder de wet, de "shari'ah", staan. Wat voor dialoog we ook aangaan, de "shari'ah" staat buiten kijf. Van hieruit is het nog slechts één stap naar de theokratie van de Moslim staat, zoals men die op dit moment in Pakistan of in Iran - maar daarover durfde kennelijk niemand een mond open te doen - gestalte krijgt. Daarvan uitgaande, zo stelde Khurshid Ahmad, gaat het niet om economische groei maar om de ontwikkeling van de lokale gemeenschappen. Gemeenschapsontwikkeling, zo stelde hij verder, is alleen mogelijk op basis van de "iman", het geloof dat binnen een gemeenschap levend is. Hoe sterker het geloof, hoe sterker de gemeenschap en hoe meer kansen op ontwikkeling. Vervolgens viel hij fel uit naar de Christelijke zending, die er wel toe geleid had dat de "iman" van de Moslim gemeenschap was afgenomen, zonder dat er echter sprake was geweest van werkelijke overgangen van Moslims naar de Christelijke religie.

Tegenover dit zware verhaal stond de delegatie van Christenen eigenlijk een beetje met een mond vol tanden. Een korte bijdrage over praktische samenwerking in verschillende projecten in Noord Afrika door de sympathieke R.K. Bisschop Teissier van Algiers, vormde eigenlijk onvoldoende tegenwicht. Jammer was het dat er niemand aanwezig was uit de kring van de "Commission

on the Churches "Participation in Development" (CCPD) van de Wereldraad. Want juist in die kring hebben het denken over de deelname van mensen aan het ontwikkelingsproces en de kijk op de "kerk van de armen" zo'n vlucht genomen.

GEMISTE KANSEN.

Een gemiste kans dus van de zijde van de Wereldraad om zijn eigen visie op ontwikkeling te ontvouwen. Een gemiste kans was ook het feit dat er tijdens deze drie dagen durende konferentie nauwelijks ruimte was voor echt onderling gesprek.

De twee groepen afgevaardigden waren in verschillende hotels ondergebracht, waardoor de mogelijkheid ontbrak om 's avonds in kleinere kring wat door te praten. En in een konferentie waaraan 80 mensen deelnemen helpt een onderverdeling gedurende één middag in twee groepen van 40 niet écht om elkaar beter te gaan begrijpen.

Een gemiste kans was tenslotte ook het feit dat het gehele gebeuren, met als onderwerp ontwikkeling en zich afspelend in een ontwikkelingsland, beperkt bleef tot de sfeer van het "Air conditioned" konferentie-centrum. Juist in Sri Lanka, een Boeddhistisch land, waar Moslims en Christenen beide een zeer kleine minderheid vormen, moet er toch naar gestreefd worden om lokale groepen in de dialoog te betrekken. Nu moesten we tijdens een wandeling 's avonds door de stad in een buurt-moskee konstateren dat men daar van de konferentie niets wist. Voor de kerken in Colombo beperkte de betrokkenheid zich tot beleefdheidsbezoeken van groepjes Christen-deelnemers op Palmzondag ná de konferentie toen de Moslims allang naar huis waren.

TOCH BLIJVEN PRATEN.

Tijdens de derde en laatste dag van de konferentie waren de gemoederen nog zó verhit en was de sfeer zó verward en gespannen, dat men het gevoel had dat iedereen met lege handen naar huis zou gaan. Nadat een in kleine groepen opgesteld rapport tot grote onderlinge meningsverschillen tussen de Moslims leidde, zag de voorbereidingsgroep toch nog kans om een tijdens de lunchpauze gefabriceerde slotverklaring als een "deus ex machina" in de konferentie te leggen en aangenomen te krijgen.

In die slotverklaring wordt voorgesteld dat het Wereld Moslim Congres en de Wereldraad van Kerken een permanente overleggroep zullen vormen die de dialoog tussen Moslims en Christenen moet voortzetten en die voor speciale onderwerpen, zoals het vluchtelingenvraagstuk, ontwikkeling en de positie van de overheid in een Moslim staat etc. speciale studiegroepen moet instellen. Dus toch nog resultaat ! Er zal met name van de Wereldraad veel takt en

wijsheid gevraagd worden om deze konkrete strohalm, resultaat van drie dagen praten, niet voortijdig te doen afbreken.

Deze als dialoog bedoelde konferentie, was ook volgens hen die al jaren gesprekken met Moslims voeren, veel moeilijker dan verwacht. Een diepere analyse van het waarom hiervan zal veel aandacht moeten krijgen, juist bij de Wereldraad. Het reveil in de Islam en de niet onbelangrijke rol van "westerse" pas bekeerde Moslims in de konferentie maken voldoende duidelijk dat we in de Islam, ondanks onderlinge verdeeldheid, met een springlevende, zelfbewuste religie, maar ook met een totale maatschappijbeschouwing te maken hebben. Vanuit ons verleden en ons sekulariserende heden past ons als Christen in het gesprek met de Islam bescheidenheid, maar tegelijkertijd het besef dat we de boodschap van Christus, die in zijn essentie vraagt om een "rechtvaardige samenleving" trouw dienen te zijn. Juist van daaruit lijkt het zinvol om met onze Moslim-broeders door te blijven praten. Immers het Christelijke deel van de wereld is nog altijd overwegend het "rijke deel" en in het Moslim deel bevinden zich de armste gebieden. En driekwart van de vluchtelingen in deze wereld zijn Moslims, zo werd ons in Colombo voorgerekend.

Zolang we ons dat goed realiseren zullen we eerder "twee mijl" met onze Moslim broeders moeten meegaan, dan na één mijl het gesprek afbreken !

Dr. C. van der Poort, is Directeur
Programma-beleid van de Interkerkelijke
Coördinatie Commissie Ontwikkelings-
projecten (ICCO) te Zeist.

CHRISTENEN EN MOSLIMS , EEN MOEIZAAM CONTACT

VANAF HET EINDE DER ZESTIGER JAREN HEEFT DE WERELDRAAD VAN KERKEN ZICH INGESPANNEN OM IN ONTMOETING TE KOMEN MET MOSLIMS. DIE INSPANNINGEN STONDEN IN HET KADER VAN DE ALGEMENE GEDACHTE DAT AANHANGERS VAN VERSCHILLENDE RELIGIES MOETEN PROBEREN OM ALS MEDEMENSEN MET ELKAAR OM TE GAAN. JE KUNT ALS CHRISTEN DE ANDERSGELOVIGE, DE HINDOE, DE BOEDHIST, DE JOOD, DE MOSLIM, DE AANHANGER VAN EEN TRADITIONELE OF STAMRELIGIE NIET LOUTER EN ALLEEN ZIEN ALS EEN MENS AAN WIE JE HET EVANGELIE MOET PREDIKEN. HIJ OF ZIJ IS OOK JE MEDEMENS MET WIE JE SAMEN MOET WERKEN EN LEVEN EN SAMEN MET WIE WE VERANTWOORDELIJK ZIJN VOOR VREDE EN RECHT IN ONZE GEMEENSCHAPPELIJKE WERELD.

Het is die gedachte, meestal de gedachte van de dialoog genoemd, die de laatste tientallen jaren zowel door de Katholieke Kerk (het Vaticaan) als door de Wereldraad van Kerken wordt gestimuleerd en die ook in allerlei lokale en regionale situaties vorm begint te krijgen.

Wanneer men zoals de Wereldraad probeert deze idee mondiaal te stimuleren, rijst onmiddellijk de vraag wie men als partner voor het gesprek moet uitnodigen. Wat de moslims betreft is men aanvankelijk de weg opgegaan van zelf de partners individueel uitnodigen en onvermijdelijk betekende dit dat uit de wereld van de Islam diegenen werden uitgenodigd die open en begripvol stonden tegenover een dialoog met christenen. Zo is er een geslaagde bijeenkomst geweest van moslims en christenen in 1972 in Broumana in de Libanon over het onderwerp: "*Op zoek naar beter begrip en samenwerking*" en in 1977 in Beiroet over het onderwerp: "*De verhouding van geloof en wetenschap*". Maar het bezwaar van die opzet was dat de ene gesprekspartner een officiële instelling was, de Wereldraad van Kerken, en de andere bestond uit personen zonder duidelijke achterban.

Daarom is in een latere fase gezocht naar contact met officiële moslimse organisaties. Drie wereldwijde islamitische organisaties kwamen in aanmerking.

Ten eerste de World Muslim League, gevestigd in Mekka. Deze is echter zeer conservatief en heeft het contact met de christenen in feite afgewezen.

Ten tweede het Islamitische Secretariaat van moslimstaten. Van die zijde is er zeker belangstelling voor de dialoog maar een moeilijkheid is dat dit een politieke organisatie is, terwijl de Wereldraad van Kerken dat natuurlijk niet is.

Over bleef het World Muslim Congress met zijn basis in Karachi. En inderdaad was er van die zijde bereidheid om de dialoog met christenen aan te vangen. Jarenlang hebben we toegewerkt naar een gezamenlijke conferentie. Al

in 1976, vervolgens in 1979 zijn er voorbereidende gesprekken gevoerd. Tenslotte is het er dan van gekomen: van dinsdag 30 maart tot en met donderdag 1 april hebben vertegenwoordigers van de Wereldraad van Kerken en van het Wereldcongres van Moslims elkaar in Colombo, de hoofdstad van Sri Lanka, ontmoet. Het onderwerp zou zijn: *"Christenen en moslims leven en werken samen, ethiek en praktijk van humanitaire en ontwikkelingsprogramma's"*.

De afspraak was om van bestaande situaties waar moslims en christenen al samenwerken uit te gaan en te komen tot een gemeenschappelijke bezinning en planning voor de toekomst. Met het oog hierop waren ook de deelnemers uitgekozen.

Naar goed gebruik had de Wereldraad een aantal katholieken uitgenodigd en van moslimse zijde waren ook deelnemers van buiten het World Muslim Congress aanwezig. De afspraak was dat het voorzitterschap door een christen en een moslim zou worden gedeeld.

Alles liep wat anders dan te voren was gepland. In de eerste plaats traden de moslims duidelijk als de dominerende gastheren op. Zij hadden in Colombo juist een eigen conferentie achter de rug over de universaliteit van de islam en het leek soms alsof de christenen als gasten van de moslims nu hun conferentie mochten bijwonen. De leiding van de conferentie lag voor het grootste deel van de tijd in handen van de Sri Lankese minister voor verkeer en moslimse zaken. Hij deed dat overigens voortreffelijk maar het was niet eenvoudig om van christelijke zijde ideeën over de voortgang der vergadering naar voren te brengen. Overigens was dit wel eens een nuttige ervaring. Meestal hebben bij zulk soort conferenties de christenen het hoogste woord en moeten anderen zich voegen naar hun ideeën. Ditmaal moesten we ons wat bescheidener opstellen.

Maar in de tweede plaats bleken de moslimse deelnemers toch eigenlijk nog niet toe aan het afgesproken onderwerp. De toon werd vanaf het begin gezet door dr. Doualibi, de president van het World Muslim Congress. Samen met dr. Simatupang, één van de presidenten van de Wereldraad van Kerken, gaf hij de eerste morgen een "key-note-speech", een soort principiële inzet. Terwijl Simatupang moslims en christenen opriep om samen de weg naar de toekomst in te slaan en de grieven van het verleden achter ons te laten, wijdde Doualibi uit over al de hinderpalen voor een dialoog. En die hinderpalen lagen volgens hem aan christelijke zijde. Ook latere sprekers van moslimse kant kwamen hier keer op keer op terug.

Het is nuttig de moslimse bezwaren nog eens op een rijtje te zetten. Het is duidelijk dat onze moslimse vrienden de tijd van het westerse imperialisme nog niet vergeten hebben. Het Westen wordt door hen geïdentificeerd met het christendom en dat christendom heeft in de negentiende en de eerste helft van

de twintigste eeuw de moslimse wereld overvallen en van Marokko tot de Philippijnen beheerst. De christelijke heersers hebben de moslims verhinderd om volgens de door God in de Qoran geopenbaarde wet te leven. En nog proberen de westerse machten op allerlei wijze de ontplooiing van de Islam tegen te houden. Daar komt bij dat de christenen in hun zendingsactiviteit misbruik hebben gemaakt van de zwakheden van de moslimse wereld om zielen te stelen. Dat laatste verwijt heeft een tragische kant. Vele christelijke zendingsarbeiders hebben zich belangeloos ingezet voor de zieken, de analfabeten, de armen in de wereld van de islam. Maar van moslimse zijde wordt deze "diakonia" uitgelegd als een onoirbaar middel om te proselitiseren, dat wil zeggen om moslims van hun geloof af te brengen en tot het christendom te bekeren. En dat is in hun ogen des te zinlozer omdat het een stap achteruit betekent. De moslims hebben immers de laatste en definitieve openbaring van God ontvangen.

Aansluitend bij deze kritiek op de christenen van vandaag was nog een andere tendens duidelijk aanwezig bij de moslimse gesprekspartners. Zij redeneerden geheel vanuit het ideale systeem en omdat dit naar hun overtuiging door God geopenbaard is, kan dit niet anders dan volkomen goed zijn voor alle tijden. Zo werd gesteld dat de goddelijke wet tolerantie en vrijheid garandeert voor allen, ook voor de religieuze minderheden in de islamitische wereld. Kortsluiting naar de werkelijke situatie ontbrak en enige vorm van zelfkritiek was afwezig.

Ik moet zeggen dat van christelijke zijde tijdens de conferentie zeer verstandig is gereageerd. Men had natuurlijk verwijten met tegenverwijten kunnen beantwoorden maar daarmee zou weinig bereikt zijn. Wel is er op gewezen dat er veel voorbeelden zijn van diakonia, vaak ook in uitstekende samenwerking van moslims en christenen, waarbij alle bijbedoelingen ontbreken. En met name door een aantal Afrikaanse christenen is de identificatie van Westen en christendom afgewezen. Er werd ook aan herinnerd dat christenen in de derde wereld evenzeer als moslims onder het westerse imperialisme hebben geleden.

Maar het gesprek bleef moeilijk. De beste bespreking vond woensdagmiddag plaats toen de deelnemers zich in twee groepen splitsten en in kleinere kring een aantal onderwerpen konden doorpraten. Doch toen donderdagmorgen, de morgen van de laatste vergaderdag, de rapporten van de twee groepen voor plenaire bespreking aan de orde kwamen, heerste er aanvankelijk een absolute chaos. Tijdens de lunch is toen door een kleine groep hard gewerkt aan verbeterde voorstellen.

En wonder boven wonder, onder de wat hardhandige leiding van de Srilankese minister, werden die voorstellen tenslotte algemeen aanvaard.

Wat is er nu uit deze conferentie gekomen ?

Naar mijn indruk een niet onbelangrijke zaak. De moslims hebben zich uiteindelijk niet op het standpunt gesteld: eerste alle grieven uit de weg en dan gaan we pas verder. Men heeft overeenstemming gevonden over een voorstel aan de Wereldraad van Kerken en het World Muslim Congress om samen een gemeenschappelijke permanente commissie te vormen (een "joint standing committee"). Deze commissie zal moeten proberen om de dialoog op gang te houden en de hinderpalen en moeilijkheden te overwinnen. Zij zal studiegroepen instellen en ontmoetingen beleggen over problemen als "de goddelijke wet en het menselijke leven", "de rol van de staat", "mensenrechten en godsdienstvrijheid" enz. Van het begin af aan zal deze gemeenschappelijke commissie proberen om vertegenwoordigers van de rooms-katholieke kerk en van andere islamitische organisaties aan te trekken.

Na afloop van de conferentie te Colombo hebben de christelijke deelnemers een korte na-conferentie gehouden in Mount Lavinia, ten zuiden van Colombo. Daar hebben we de eerdere conferentie met de moslims geëvalueerd. De stemming was gemengd. Aan de ene kant was er teleurstelling omdat de Colombo-conferentie aan de eigenlijke mogelijkheden van samenwerking niet was toegekomen en was blijven steken in de voorbereiding tot samenwerking. Maar aan de andere kant was iedereen toch verheugd omdat er bepaalde resultaten bereikt waren. De na-conferentie stelde zich dan ook van harte achter de resultaten van de dialoog met de moslims. We beseften dat er toch een stap vooruit gedaan is. Onze moslimse partners hebben bepaald een moedig risico genomen want vele mede-moslims wijzen het contact met christenen nog radicaal af.

Lat ik het zo stellen: als inderdaad de permanente gemeenschappelijke commissie tot stand komt en als daar openhartig de gezamenlijke problemen worden doorgepraat en de gemeenschappelijke studie wordt aangevat, dat is inderdaad een historische stap genomen. Na vele eeuwen van conflict en misverstand zouden we dan op weg gaan naar beter onderling begrip en naar de mogelijkheid om ons als christenen en moslims samen in te zetten voor wat meer vrede en gerechtigheid in onze wereld. Die weg is lang en moeilijk, maar het is de moeite waard om hem te betreden. En verder zullen we ons vooral ook plaatselijk en regionaal moeten inspannen om menselijke relaties tussen de aanhangers van verschillende godsdiensten te bevorderen. Ook in Nederland valt dan nog veel te doen.

PROF. DR. D. C. MULDER,

hoogleraar aan de V.U. van Amsterdam, is Voorzitter van de afdeling Dialoog van de Wereldraad van Kerken. Hij wordt binnenkort voorzitter van de Raad van Kerken in Nederland.

COLOMBO, BESLISSENDE ETAPPE OP WEG NAAR VERDERE DIALOOG
 EN SAMENWERKING TUSSEN MOSLIMS EN CHRISTENEN ?

In Begrip brengen we van tijd tot tijd verslag uit van ontmoetingen tussen moslims en christenen buiten onze grenzen. Voor de laatste maal gebeurde dit in Begrip no. 53, jan./febr. 1981, naar aanleiding van de conferentie in Mombasa, Kenya. Mombasa was een tussenstation op weg naar Colombo. De conferentie in Mombasa zou niet hebben plaats gevonden als de planning voor Colombo volgens plan zou zijn verlopen. Halverwege bleek evenwel een intern christelijk beraad noodzakelijk. Ook aan moslim kant ging de voorbereiding niet zonder problemen. Het was aanvankelijk de bedoeling dat deze grote ontmoeting zou plaats vinden in Pakistan op uitnodiging van het Muslim World Congress dat zijn hoofdkwartier in Karachi heeft. Het ministerie voor godsdienstzaken gaf zijn fiat aan deze plannen. Dit ministerie had zelf in 1976 voor de eerste internationale conferentie voor de bestudering van het leven van Mohammed (570 - 632) ook westerse christelijke geleerden uitgenodigd. Maar het ministerie voor buitenlandse zaken in Islamabad voelde niet zo veel voor een dergelijke ontmoeting op pakistaans grondgebied. Wel begrijpelijk, wanneer men bedenkt dat sedert 1977 in Pakistan een veel islamitischer bewind aan de macht is dan in 1976, toen de socialistische volkspartij van Z.A. Bhutto het nog voor het zeggen had.¹⁾

Men besloot daarom de conferentie te doen plaats vinden in een klein land, waar zowel de moslims als de christenen in een minderheids-situatie verkeren.

Het Muslim World Congress hield een eigen conferentie, voorafgaand aan de officiële dialoog, over de universaliteit van de islam. Had de conferentie wel in Pakistan plaats gevonden, dan zou daardoor zeker de christelijke minderheid in dat land (⁺ anderhalf miljoen mensen) ook de nodige aandacht hebben gekregen in de media. Een dergelijke aandacht voor de christenen zou weer niet gepast hebben binnen het kader van de huidige regeringspolitiek. De regering van Pakistan heeft immers besloten om van de minderheden aparte kieslijsten aan te leggen. Vele christenen zien deze maatregel als in strijd met de oorspronkelijke grondwet van het land en in feite als een stap in de richting van een restauratie van het oude zimmisysteem. Dit systeem garandeerde wel godsdienstvrijheid aan de joodse en christelijke minder-

1) zie H. Mintjes, Islamisatie in Pakistan sinds 1977; in Wereld en Zending, 11e jg., 1982, nr. 4, pp. 336 - 352

heden in een islamitische staat. Maar het legt hun tevens allerlei beperkingen op. Volgens moderne opvattingen zijn zimmi (beschermde minderheden) tweederangs burgers.

In Colombo was het probleem van de minderheden wel één van de centrale problemen. Maar er werd geen direct verband gelegd met de situatie waarin christenen verkeren in met name genoemde moslim landen. Wel was de bisschop van Lahore, Alexander John Malik, in Colombo. Bisschop Alexander Malik studeerde islam aan de universiteit van MC Gill in Montreal, Canada. Impact International citeert zijn mening over de islamitische staat: Als dat betekent dat de moslims betere moslims worden, vindt Malik veel pleiten voor een islamitische staat. Het antwoord is tegelijk diplomatiek en voorzichtig. Kritiek op eigen regering ten overstaan van een internationaal forum van moslims en christenen zou hem niet in dank zijn afgenomen.

Ook in het programma van de conferentie werden ingrijpende veranderingen aangebracht en dientengevolge ook in de lijst van deelnemers. Zo werden enkele islamologen die oorspronkelijk op de lijst stonden vervangen door specialisten op het gebied van ontwikkelings-samenwerking. Dat betekende voor Nederland, dat ondergetekende plaats moest maken voor Dr C. van der Poort. Op een totaal van 30 christenen uit de hele wereld was Nederland toch reeds goed vertegenwoordigd met twee deelnemers. Men had natuurlijk kunnen volstaan met de overweging dat een nederlandse voorzitter voldoende inbreng was voor een klein land als het onze.

Dat het toch in Colombo niet tot echte afspraken kwam bijv. t.a.v. hulp aan vluchtelingen, komt, omdat wat dat betreft het aan moslimse kant nog aan een echte partner ontbreekt. Daar gaan de moslims nu iets aan doen. (zie het officiële rapport B 3)

GAAT HET TE LANGZAAM?

Professor Mulder gebruikt het woord moeizaam om aan te geven, dat men niet zo snel tot resultaten komt, als men wel zou willen. Toch noemt Michel Lelong, zelf een toonaangevend auteur over relaties tussen moslims en christenen in Frankrijk, Colombo een beslissende etappe op weg naar verdere samenwerking en dialoog (Le Monde, 13-4-1982). Ik ben het met die typering eens en heb die overgenomen in de titel van mijn bijdrage aan dit nummer. Toch hebben velen ook in Nederland, waar hier en daar interreligieuze samenwerking en gesprek op gang beginnen te

komen, het gevoel dat het zo te langzaam gaat! Maar is dat wel zo? Of speelt een typisch westers ongeduld dat niet gehinderd wordt door gebrek aan zelfkritiek ons parten?

Pas in 1977 legde de Wereldraad van Kerken verantwoording af van "10 years of Christian-Muslim dialogue". In 1978 schreef Witte Pater Maurice Borrmans over "De Islamitisch-Christelijke Dialoog van de laatste tien jaar". 2) Beide rapporten vullen elkaar aan. In ieder geval wordt uit deze publikaties duidelijk dat deze dialogen geen onderonsjes zijn voor geleerden en specialisten. Men zoekt bewust de publiciteit om zo ook dialogen op het plaatselijk vlak te stimuleren en te bemoedigen. Wie bedenkt hoe langzaam de oecumenische dialoog tussen reformatorische kerken en de rooms-katholieke kerk op gang is gekomen, wie ervaart hoe moeizaam het proces tot eenwording van de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland verloopt, verbaast er zich eigenlijk over dat in vijftien jaar zoveel bereikt is in de relatie-opbouw tussen moslims en christenen dat déze vergadering in Colombo kon plaats vinden.

De kloof die tussen moslims en christenen moet worden overbrugd is natuurlijk veel dieper dan die tussen christelijke kerken, die uit elkaar zijn gegroeid. Zowel in Chambésy (vooral in 1976, maar toch ook nog bij een tweede bespreking in 1979) als in Colombo in 1982 bleek hoeveel oud zeer er aan moslimse kant zit, wanneer thema's als kerk, zending, missie, hulpverlening (diakonia) ter sprake komen. We zitten als westerse kerken wat dat betreft in de beklaagdenbank. Het staat niet aan ons zelf om het schuldig of onschuldig uit te spreken. We kunnen hooguit ter verdediging enkele punten aanvoeren zoals blijktens het verslag van de ontmoeting in Chambésy in 1976 ook is gebeurd. 3)

Mijns inziens wordt met name aan evangelikale kant deze moslim kritiek niet serieus genoeg genomen. Men gaat daar rustig door met het ontwerpen van strategieën en het maken van plannen om de wereld van de

2) Nederlandse vertaling in het Pro Mundi Vita Bulletin van sept./okt. 1978, Grensstraat 6, B-1030 Brussel; 62 blz.

3) Het hele oktober 1976-nummer van International Review of Mission is aan deze consultatie gewijd; Impact International heeft het in 1982 herdrukt.

islam te bereiken, alsof er geen kolonialisme is geweest. 4)
 We moeten het ons als westerse christenen vooral aantrekken dat veel van die moslimse kritiek door christenen in de wereld van de islam wordt gedeeld.

EERST EEN STAPJE TERUG, DAN EEN STAP VOORUIT

Het valt mij op dat vele religieuze leiders, die - zij het schoorvoetend - tot contact en dialoog bereid zijn, eerst voor ieder die het maar horen wil een aantal standaard bezwaren tegen kerken en christendom etaleren om aan hun achterban te laten merken hoe goed ze opkomen voor de eer van de islam. Deze combinatie - eerst apologetiek (= verdediging van de eigen godsdienst) en dan dialoog viel te constateren in Tripoli (februari 1976), Rawalpindi (maart 1976), Chambésy (juni 1976) en zoals uit de bijdrage van Dr D.C. Mulder blijkt in Colombo in 1982.

Deze tactiek: eerst een stapje terug (ook vaak terug in het verleden), daarna voorzichtig een stap vooruit zien we trouwens ook telkens in officiële gesprekken tussen reformatorische en rooms-katholieke christenen. Eerstgenoemden willen nog wel eens verontschuldigend opmerken dat hun bereidheid tot gesprek natuurlijk niet inhoudt dat men het geestelijk erfgoed van de reformatie niet meer belangrijk vindt, of dat men geen kritiek meer heeft op paus en rooms katholieke mariologie. Mijns inziens moet men daarom niet te zwaar tillen aan verwijten die sommige moslim deelnemers over de christenen uitstortten. Bisschop Henri Teissier merkte achteraf op dat de christenen er verstandig aan hebben gedaan daarop niet te reageren. Met name de voorzitter van de Muslim World Congress bevond zich in een heel moeilijke positie. Vlak voor de conferentie in Colombo had de World Muslim League (in de wandeling de Rābīta genoemd) hem als voorzitter van de Motamar (= congres) ontraden om met de christenen van de wereldraad in zee te gaan. Dit advies van de Rābīta werd ingegeven door teleurstelling over niet uitvoeren van de aanbevelingen van de consultatie in Chambésy in 1976. M.H. Faruqi, redacteur van het moslim tweewekelijkse blad Impact International (Londen, mei 1982), onderstreept die teleurstelling

4) zie het Amerikaanse blad Missiology (IV, 3 July 1976) en het verslag van een internationale conferentie over "Moslim evangelisatie", Don Mc Curry (red.), The Gospel and Islam (1978)pp.638 Monravia 1979.

heel nadrukkelijk. Hij voegt er aan toe dat hij hoopt dat de besluiten en aanbevelingen van Colombo wel serieus zullen worden genomen, met name ook door moslims. Volgens hem is een interne moslim dialoog over de dialoog met christenen nodig. Tot nu toe improviseren zijns inziens moslims te veel op dit terrein.

VERWACHTEN MOSLIMS TE VEEL VAN CHRISTENEN?

In Chambésy drongen moslims er bij de christenen zeer sterk op aan hun misbruikte diakonale activiteiten in de moslim wereld te schorsen, om zo ruimte te maken voor nieuwe, voor beide zijden aanvaardbare, vormen van zending in de toekomst. Men geeft toe dat dit zeer radikaal is, maar meent dat alleen op deze manier de atmosfeer tussen beide religies kan worden gezuiverd.

Waar moslims zich aan vergelijkbaar misbruik van hulpverlening (n.l. om zo bekeerlingen te maken; men denke aan activiteiten van Libië in Afrika) geldt voor hen natuurlijk hetzelfde recept. Dit werd echter niet zo nadrukkelijk gezegd. Genoemde Rābita vindt dus dat zo lang werelddiakonaat en zending in de wereld van de islam niet ophouden te werken er geen reden is om met christenen te praten.

Nu kan men moeilijk zeggen dat deelnemers aan het gesprek in Chambésy in 1976 deze aanbevelingen niet ernstig hebben genomen. Integendeel. In maart 1979 werd voorgesteld om missionaire activiteiten in te perken. 5) Het woord "restrain" wordt in het engels gebruikt. Dit kan stoppen betekenen. Met name indonesische christenen vreesden dat zo regeringen gesuggereerd werd om zendingsactiviteiten in moslim landen aan banden te leggen. Wat men bedoelde was "self-restraint", zowel aan christelijke als moslimse kant om misbruik van "mission/da'wah" te vermijden. Op een conferentie van de Commissie voor Wereldzending en Evangelisatie van 14 - 22 mei 1979 in Wuppertal werd dit duidelijk gemaakt. Tevens werd gezegd dat de Wereldraad moeilijk voor alle christenen kan spreken. Evangelikale organisaties (als hierboven genoemd) vallen goeddeels buiten haar overredingskracht. Ook aan lidkerken kan men hoogstens aanbevelingen doen.

5) "Christians and Muslims Living Together: Report of Planning Meeting, Chambésy, March 1979", par. 1.8

doen. Direct na de conferentie van juni 1976 in Chambésy maakten enkele christen deelnemers duidelijk dat misbruik van diakonia, het goede gebruik niet afschaft, omdat naar christelijke overtuiging getuigenis en dienst in Jezus leven en dus ook in het leven van de christenen en kerken onafscheidelijk bijeen horen. Mijns inzien dient de vraag gesteld te worden of de moslim voorstanders van opschorting überhaupt wel gediend zijn van christelijke diakonia. Immers enkele woordvoerders voor opschorting van christelijke diakonia behoren tot het type islam, waarbinnen alleen ruimte is voor dienstverlening onder moslimse vlag. Met andere woorden: hoeveel je ook toegeeft, je kunt het dit type moslims nooit naar de zin maken!

THEOLOGISCHE VRAGEN

De eigenlijke bezwaren tegen christelijke zending in de wereld van de islam gaan dieper dan het verwijt van misbruik van diakonia. Moslims wijzen immers de gedachte af, dat zij zelf de geadresseerden zouden moeten zijn van de christelijke boodschap, omdat de islam voor hen de laatste en definitieve openbaring is van God's wil. Het omgekeerde moet ook gezegd worden. De aanvaarding van de finaliteit van Jezus Christus maakt het christenen onmogelijk om Mohammed als "zegel der profetie" te aanvaarden. Toch constateren we overeenkomsten tussen beide religies. Daarom is het goed dat men in Colombo heeft besloten om ook deze dieper liggende theologische vragen niet uit de weg te gaan.

De afdeling dialoog van de Wereldraad van Kerken en het Secretariaat voor de niet-Christenen gaan zich hiermee bezig houden in de nabije toekomst. Ook de Conferentie van Europese Kerken heeft dit op haar programma staan.

Op alle moslimse bezwaren is niet ingegaan in Colombo. Dr Philip Potter stelde zich, toen in juli 1982 in de Executive Committee van de Wereldraad van Kerken verslag werd uitgebracht over Colombo, nogal aarzelend op. Er moet nog heel wat gebeuren voor de Gezamenlijke Vaste Commissie er is! Dr John Taylor toonde zich in een paper over Colombo gematigd optimistisch. Veel hangt er van af wie na Vancouver zijn opvolger wordt. Maar bisschop Teissier vreest dat het gesprek moeizaam zal blijven zolang aan moslimse kant vooral zeer conservatieve gesprekspartners de toon

blijven aangeven. Volgens hem wordt men aan beide kanten tegengehouden door krachten die de status quo willen continueren. Als lichtpunt noemt hij de gesprekken tussen moslim en christen intellectuelen die al enkele jaren in Frankrijk, Marokko, Algerije en de Libanon plaats vinden in alle openheid en bereidheid om naar elkaar te luisteren. 6)

Klaus Wilkens tenslotte constateert dat de ene moslim gereserveerd en de andere zeer enthousiast op Colombo reageerde. Hij zelf hoopt dat Colombo tot een nieuwe bereidheid zal leiden om samen te werken vooral op praktisch gebied en dat de conferentie inderdaad de "doorbraak" is geweest in de relatieopbouw tussen moslims en christenen waarvan de christen deelnemers direct na de conferentie spraken.

Jan Slomp

10 februari 1983

6) de z.g.n. G.R.I.C. (Groupe de Recherches Islamo-Chrétien)

ENKELE BRONNEN

(voor zover nog niet in de tekst of in de voetnoten vermeld)

Rapporten, notulen en artikelen

1. John Taylor, Colombo Sri Lanka 30 March-1 April 1982 (gestencild 7 pag.)
2. par. 12 uit de notulen van de Executive Committee van het Central Committee van de Wereldraad van Kerken, 17 juli 1982
3. Rapport van de christelijke deelnemers aan Colombo, 4 pag. gestencild
4. Klaus Wilkens, "Beginn einer Partnerschaft? Christlich-Muslimische Konferenz über Entwicklungszusammenarbeit". Der Überblick 1, maart 1982 pp. 68-70
5. M.H. Faruqi, "Dialogue about Dialogue", Impact International (Londen) 14-27 May 1982, pp. 5 en 6
6. Henri Teissier, "L'épreuve du dialogue islamo-chrétien". Questions religieuses, Parijs, August/Sept. 1982, pp. 239-250.

BERICHTEN.

1. Onze hoofdredacteur Witte Pater P. Reesink vierde op donderdag, 3 februari j.l. zijn zilveren priesterjubileum. In 1958 werd hij in Carthago, Tunesië, tot priester gewijd. Namens redactie en lezers van harte geluk gewenst!
2. Er is nog een aanleiding om Dr. P. Reesink - die dokterstitel werd verdiend met een taalwetenschappelijke studie - te feliciteren.

Onlangs kwam het Berber-Frans woordenboek waaraan Dr. Reesink samen met anderen jarenlang heeft gewerkt van de pers. De preciese titel luidt: Dictionnaire Kabyle-Français, Université de Provence Aix-Marseille, uitg. SELAF, 5 rue de Marseille, 75010 Paris. Prijs 220 fr.

Een indrukwekkende prestatie! J.S.

3. De conferentie van Europese Kerken bereidt een tweede Europese consultatie voor. De eerste vond plaats in Salzburg in februari 1978 (zie Begrip No. 39, maart/april 1978)

De tweede consultatie zal plaats vinden van 5 - 10 maart 1984 in St. Pölten bij Wenen. Het thema luidt: Christelijk en Moslims getuigenis aangaande God in een gesecculariseerd Europa. Deelnemers komen uit Oost en West Europa. Inlichtingen bij J. Slomp, Postbus 203, 3830 AE Leusden.

4. Op 15 februari 1983 werd op het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur aan minister Brinkman het rapport Religieuze Voorzieningen voor etnische minderheden in Nederland officieel overhandigd. Uitgave van het ministerie van W.V.C. te Rijswijk, 208 blz., januari 1983. Dit rapport werd geschreven door een niet-ambtelijke werkgroep onder voorzitterschap van Prof. Dr. J. D. J. Waardenburg. Deze werkgroep werd op 8 juni 1982 geïnstalleerd. Het rapport kwam op 31 december 1982 gereed. De ad hoc commissie vergaderde 12 maal en hield ruim 50 "hearings" om precies te weten te komen welke religieuze behoeften onder minderheden, moslims, hindoes en christenen bestaan. Twee moslims, Mehmet Sar en Mohamed Tounssi, en één hindoe, Dr. K. Sietaram, maakten deel uit van de werkgroep. De voorzitter van de Landelijke Federatie van Welzijnsinstellingen Surinamers, de heer H. Ritfeld, moest om gezondheidsredenen zich terugtrekken. Van Nederlandse zijde maakten verder deel uit van deze ad hoc werkgroep: G. J. Harbers, directeur Amsterdams Centrum Buitenlanders, en J. Slomp namens de kerken. Drs. J. H. A. Goutier werd als ambtelijk secretaris aan de werkgroep toegevoegd. Eén van de voorstellen is om een speciaal fonds te stichten waarin binnenlandse en buitenlandse donors hun bijdragen voor de ondersteuning van de religieuze voorzieningen voor minderheden kunnen storten.

Op 31 december 1982 bestonden er, zo blijkt uit het rapport, ruim 160 islamitische gebedsruimten in ons land. We zullen in een volgend nummer van Begrip nog terug komen op dit rapport.

5. We attenderen onze lezers op Van vreemde herkomst, Achtergronden van Turkse en Marokkaanse landgenoten onder redactie van Ruud Peters.

Nabije Oostenreeks; 1982; Bussum; Het Wereldvenster; 333 blz. f. 29,50. Bijzonder interessant is het hoofdstuk van Dr. K. Wagtendonk over de islam in Nederland en België, blz 118 - 143.

6. De werkgroep islam van de Sektie Wereldgodsdiensten van de Raad van Kerken in Nederland bereidt samen met een aantal onderwijsinstanties een studiedag voor over "Moslimse kinderen op Christelijke Scholen". Op het moment waarop dit nummer van Begrip gedrukt werd stonden datum en programma nog niet precies vast. Wie geïnteresseerd is schrijve aan de werkgroep islam. p/a postbus 203, 3830 AE Leusden.

7. The Indonesia Times van 22 januari 1983 meldt dat de minister van Godsdienstzaken in Indonesië, Alamsyah Ratuperwiranegara op vrijdag, 21 januari verklaarde dat fanatisme en gebrek aan zelfkritiek de groei van de islam in Indonesië belemmeren.

ZUSTERBLADEN VAN BEGRIP : EEN ORIENTATIE

Hoewel andere bladen als Wending en Wereld en Zending regelmatig publiceren over de islam is Begrip het enige Nederlandse periodiek dat geheel is gewijd aan de relatie-opbouw moslims - christenen. Begrip staat niet op zichzelf. In andere landen verschijnen gelijksoortige bladen : Se Comprendre (Parijs), Encounter (Rome), Encuentro (Madrid, Cibedo Texte en Cibedo-Dokumentation (Frankfurt). Sedert kort verschijnt in Antwerpen Begrip België.

Het Study Centre for the Study of Islam and Muslim-Christian Relations in Selly Oak Colleges te Birmingham heeft maar liefst drie eigen publikaties: Muslims in Europe, Newsletter en een serie Research Papers. Enkele Studiecentra geven hun eigen tijdschrift uit : zo publiceert het Christian Study Centre te Rawalpindi (Pakistan) het kwartaaltijdschrift Al-Mushir (= De Raadsman). De Dominikanen in Kaïro publiceren éénmaal per jaar Mélanges (M.I.D.E.O.).

Naast de landelijke bladen verschijnen ook internationale tijdschriften die tot doel hebben de dialoog te bevorderen. Het oudste (sedert 1911) op dit terrein is The Muslim World, Hartford, Conn., U.S.A.

Vanuit het Centrum van de Wereldraad van Kerken te Genève komt de periodiek Current Dialogue. Uit Rome komen twee publikaties: Islamochristiana van het pauselijk instituut voor Arabische en islamitische studies (I.P.E.A.I.). Islamochristiana is een wetenschappelijk jaarboek. Deel 8 is eind 1982 verschenen. Daarnaast verzorgt het secretariaat voor niet-christenen een Bulletin. De inhoud van dit Bulletin is niet exclusief aan de islam gewijd. Ook andere

godsdiens ten komen aan bod. Het laatste nummer dat in februari 1983 verscheen (XVII,2) no. 51 bevat een uitvoerig verslag over de consultatie in Colombo. (p. 204-219)

Eén van de rooms katholieke deelnemers, de Amerikaan Dr. Thomas Michel S.J., biedt naast het officiële verslag dat al in dit nummer van Begrip staat een persoonlijke impressie. We konden er helaas geen gebruik meer van maken voor dit themanummer van Begrip.

Jan Slomp

Sinds de uitgave van HET BESTE UIT BEGRIP verschenen de volgende nummers:

56. Islam en democratie.
57. Secten in de islam.
58. De islam in het Europese deel van de Sovjet-Unie.
59. Christelijk islamitische ontmoeting
60. Ritueel slachten.
61. De Kerkelijke Opdracht tegenover Moslim-immigranten.
62. Relaties Moslims-Christenen, in het licht van Bijbel en Koran.

" HET BESTE UIT BEGRIP " 159 blz. Prijs: f. 15,- incl. porto.

Een bloemlezing uit vijf jaargangen van het tijdschrift BEGRIP, als bijdrage tot een betere verstandhouding tussen christenen en moslims. De bijdragen beogen vooral achtergrondinformatie over de islamitische leef- en denkwereld voor belangstellenden uit het onderwijs, de gezondheidszorg, de kinderbescherming enz.

Te bestellen: Giro 4300211 t.n.v. Cura Migratorum - Begrip
Luybenstraat 17 , 5211 BR 's Hertogenbosch

Redactie van BEGRIP:

P.Reesink: relatieopbouw moslims - christenen, in dienst van Cura Migratorum.
Eindredacteur. Adres: Luybenstraat 17; 5211 BR Den Bosch. 073-145159.

Drs. J. Slomp: predikant in algemene dienst van de gereformeerde kerken in Nederland om voorlichting te geven over de ontmoeting met moslims in onze samenleving. Adres: Dienstencentrum, P.B. 203, 3830 AE Leusden.

J. Rijk : Secretaris van het R.K. Vreemdelingenpastoraat. Adres: Luybenstraat 17
5211 BR Den Bosch.

P. Backx : Pastor, Effenseweg 1 , 4838 BA Breda. Tel.: 076 - 132825.

Buitenlandse correspondenten: Gerda Versteegden-Rouached, Comité Culturel ,
Mahdia , Tunesië.

Herman Obdeyn, Rabat , Marokko.

Administratie en abonnementen: A. de Laat, Luybenstraat 17, 5211 BR Den Bosch